

О. М. Миколенко, докт. юрид. наук, професор

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

e-mail: mikolenkoalena@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2080-413X>

СУТНІСТЬ І ТЕНДЕНЦІЇ ГУМАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЙОГО ІНСТИТУТІВ

В статті розкрито сутність і загальні тенденції гуманізації кримінального процесуального законодавства України та його інститутів. Доведено, що гуманізація кримінального процесуального законодавства втрачає сенс свого існування у випадках, коли починає руйнівню (негативно, неефективно, суспільно шкідливо) впливати на вирішення поставлених перед кримінальним провадженням завдань та на досягнення його цілей. Тобто завдання та цілі кримінального провадження є тими критеріями, за допомогою яких можна визначити межі впровадження і реалізації гуманістичної філософії у кримінальну процесуальну діяльність, у кримінальне процесуальне право та кримінальне процесуальне законодавство. На прикладі альтернативних (позасудових) способів врегулювання конфліктів в кримінальному провадженні було показано як загальні особливості гуманізації сучасного кримінального процесуального законодавства України, так і послідовний алгоритм механізму гуманізації мирової угоди у кримінальному провадженні, починаючи з прав учасників кримінального провадження, участі медіатора, особливостей винесення судових рішень та особливостей їх виконання.

Ключові слова: гуманізація, процес, судочинство, суддя, судові рішення, медіація, альтернативний (позасудовий) спосіб врегулювання конфліктів, кримінальне судочинство, учасники кримінального провадження, мирова угода, кримінальне процесуальне законодавство.

Постановка проблеми. В наукових джерелах достатньо багато уваги приділяється підставам та напрямам гуманізації кримінального законодавства [1, с. 539-541; 2, с. 405-410; 3, с. 287-292] і вкрай замало публікацій в спеціальній літературі, які присвячені особливостям та загальним тенденціям гуманізації кримінального процесуального законодавства [4]. Це породжує низку питань, які потребують відповіді як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Наприклад, чи обмежується процес гуманізації законодавства лише сферою матеріального права, тоді як процесуальне право взагалі не піддається оцінюванню через призму категорії «гуманізація»? Якщо ж гуманізація законодавства є соціально-правовим процесом, який розповсюджується на весь спектр публічного законодавства, до якого відносяться як кримінальне, так і кримінальне процесуальне, то в чому ж тоді його сутність та чи існують відмінності в гуманізації кримінального та кримінального процесуального законодавств?

Вважаємо, що гуманізація кримінального процесуального законодавства є однією із найбільш важливих та одночасно складних процесів кримінального судочинства, а тому є актуальним предметом дослідження в кримінальному процесуальному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гуманізація законодавства ґрунтовно досліджувалась в працях таких вчених як: І. Л. Беспалько, В. Б. Дацюк, Т. І. Дмитришина, О. М. Дуфенюк, К. К. Мальцева, Н. М. Парасюк, В. М. Попович, В. В. Рожнова та інших науковців. Втім, дослідники намагаються розглядати цю проблематику виключно через призму пом'якшення кримінального примусу по відношенню до окремої особи, яка вчинила протиправне діяння у вигляді кримінального правопорушення, тоді як «гуманізація законодавства» як певна соціально-правова тенденція (тренд), який охопив собою всі сфери публічного права, має не тільки більшу сферу свого розповсюдження та застосування, а й більш глибоке змістовне наповнення. Зокрема, якщо на доступному для пересічного громадянина України рівні характеризувати сутність гуманізації законодавства, то вона полягає в «людяності» публічного законодавства, яке формується не тільки навколо інтересів держави і не виключно для функціонування держави (державо-центристський підхід, що домінував в радянському публічному законодавстві), а й для максимального забезпечення і захисту прав та свобод людини і громадянина (людино-центристський підхід, який впроваджується в публічне законодавство України останні тридцять років). Наприклад, слушну думку стосовно цього висловлює В. Т. Маляренко, який стверджує: «Держава поступово відходить від тоталітарних уявлень у судочинстві і переходить до більш гуманних норм, спрямованих на захист прав та інтересів людини» [5, с. 332].

Власне тому «гуманізація законодавства» є соціально-правовим явищем та процесом, який охоплює сьогодні не тільки кримінальне право, а й всі інші галузі та інститути публічного права, серед яких особливе місце посідає і кримінальне процесуальне право України.

Мета статті. Метою написання статті є визначення сутності і тенденцій гуманізації кримінального процесуального законодавства України та його інститутів.

Виклад основного матеріалу. В філософсько-енциклопедичній літературі термін «гуманізм» визначають як:

- «вищу самодостатню значимість людини і все антилюдське (у науковий обіг введений Ф. Нітгаммером)» [6, с. 607-608];
- «людяність у суспільній діяльності, у ставленні до людей» [6, с. 607-608];
- «загальну міру свободи, рівності та справедливості в суспільстві, що повинна визначати конкретний зміст правової норми» [6, с. 607-608].

З моменту визнання суспільствами країн світу людини найвищою соціальною цінністю, яка є мірилом для діяльності сучасної держави (для законодавчої, виконавчо-розпорядчої діяльності органів державної влади та для здійснення ними правосуддя), спочатку у філософському, а потім і в правовому обігу виникло поняття «гуманізм». В історичному аспекті можна говорити про різні етапи і рівні впровадження та реалізації гуманістичних ідей як в національні правові системи країн світу, так і в окремі галузі публічного права України.

Особливості прояву гуманістичних ідей можна також досліджувати на рівні правотворення, законодавчої діяльності і на рівні реалізації норм публічного пра-

ва (правосуддя, правоохоронна діяльність, публічно-сервісна діяльність, тощо). Наприклад, на сучасному етапі розвитку суспільства та держави такі принципи як демократизм, законність, гуманізм і інші є фундаментальними засадами правотворчої діяльності, адже вони покладені в її основу. Тобто принцип гуманізму займає визначальне місце серед принципів правотворення, а його втілення у правотворчу практику, як стверджує О. І. Донченко, «пов'язано з основними вимогами формування та розвитку громадянського суспільства, правової держави, а також ефективного функціонування всієї правової системи, оскільки він відіграє вихідну роль у всій системі основоположних принципів права та забезпечує системний взаємозв'язок між ними» [7, с. 4-8]. В національному законодавстві України за останні п'ять років можна знайти такі результати правотворчої діяльності, які викликають сумніви щодо їхньої відповідності вимогам принципу гуманізму. Тобто в юридичній науці сьогодні виникла необхідність не тільки давати узагальнену характеристику змісту принципу гуманізму, а й визначати «межі» та «правила» його використання, бо виникають ситуації, коли в одних сферах існуючих правовідносин принцип гуманізму має реальну реалізацію, а в інших, він або взагалі відсутній, або ж його реалізація ледь-ледь помітна.

С. Чеботарьов, наприклад, досліджуючи гуманізм як принцип права, стверджує: «Гуманізм – це багатозначне явище, представлене в кількох смислових значеннях: назва руху, ідейних напрямів в епоху Відродження; назва сфери теоретичного знання (гуманітарні науки); визначення моральних якостей людини; як фактор усебічного розвитку особистості; виявлення особливого ставлення до людини; як принцип світогляду тощо» [8, с. 205].

Дійсно, в праві існує велика кількість багатозначних явищ, які набувають своєї багатозмістовності не тому, що один і той же термін використовується для пояснення різноманітних правових явищ (наприклад, термін «правові засоби»), а тому, що правове явище, як об'єкт дослідження, має безліч предметів дослідження (наприклад, держава як правове явище може досліджуватись через її історію, теорію, форму правління, політичний режим та ін.). Теж саме відбувається і з поняттям «гуманізм». Цим поняттям можна охарактеризувати:

1) певний світоглядний напрямок (науковий, релігійний, ідеологічний та ін.), які можуть проявити себе не тільки на рівні ідей (у вигляді наукових концептів), а й в матеріальному світі (в результатах творчої діяльності та ін.). Зокрема, С. Г. Гусарев вважає, що «гуманізм є основоположною ідеєю права» [9, с. 47-49];

2) процес перетворень в певній сфері суспільного життя (наприклад, гуманізація кримінальної відповідальності). Наприклад, С. В. Чабур стверджує: «Принцип гуманізму у правотворчій площині передбачає спрямованість нормативно-правового акту на максимальне задоволення матеріальних і духовних потреб людини, затвердження і захист гуманістичних засад права» [10, с. 70];

3) особливості взаємодії та взаємовідношення людей між собою та суб'єктів публічної влади з фізичними особами. Наприклад, С. М. Жуков стосовно цього зазначає: «Гуманістична спрямованість – це ставлення до особистості як до найвищої цінності та визнання її права на свободу, щастя, вільний всебічний розвиток, максимальний прояв своїх можливостей та здібностей» [11, с. 38];

4) моральні якості людини, які часто враховуються в правотворчій і правозастосовній діяльності. Наприклад, Закон України «Про державну службу» до

керівників органів державної влади висуває наступну вимогу – «поєднання повсякденної вимогливості до підпорядкованих державних службовців з постійною турботою про них, виявленням поваги до їхньої честі та гідності, забезпеченням гуманізму та справедливості» [12, ст. 61].

Вищезазначеним висновкам суперечать думки О. І. Донченко, яка стосовно принципу гуманізму зазначає: «Будучи фундаментальним принципом, він має однаковий прояв у всіх галузях права, проте відображення і вплив деяких його вимог різняться та залежать від специфіки і характеру правовідносин тієї чи іншої галузі права, а отже і способів владного впливу на ці відносини» [7, с. 4-8]. З цими думками погоджуємось лише частково, адже будь-який принцип не може мати «однаковий прояв» у всіх галузях права. Навіть такий фундаментальний принцип як принцип законності по-різному проявляє себе в публічних та приватних галузях права. Скоріш за все, мова йде про «однакову вимогу» даного принципу до всіх галузей права, яка полягає у наступному – будьте максимально «людяними» та приближеними до потреб людини і громадянина. Тоді як об'єм та межі впровадження принципу гуманізму в норми чинного законодавства та в правозастосовну діяльність суттєво будуть залежати від специфіки кожної галузі права, в тому числі і кримінального процесуального права.

Як бачимо, процес гуманізації законодавства в наукових джерелах намагаються розглядати через призму особливостей реалізації принципу гуманізму (виключення складають в основному публікації з проблем гуманізації кримінального законодавства). Подібний підхід використовується і в наукових джерелах, які присвячені проблемам кримінального процесу та кримінального процесуального законодавства. Втім, цьому питанню хочемо приділити більше уваги.

Як вже було зазначено вище, гуманізм як соціально-правове явище та принцип гуманізму в кримінальному процесуальному праві України набувають свого специфічного прояву та значення.

Наприклад, О. М. Дуфенюк, оперуючи такими категоріями як «гуманізм», «гуманістичні цінності» і «гуманізація кримінального процесу» [13, с. 229], звертає увагу на те, що «гуманістична філософія» набула свого прояву в наукових джерелах з кримінального процесуального права за наступними двома напрямками:

1) засади та принципи кримінального провадження через призму дотримання, забезпечення і захисту прав та свобод людини в кримінально-процесуальних правовідносинах (Л. М. Лобойко, Л. Д. Удалова та ін.) [13, с. 230];

2) гуманізм в кримінально-процесуальних правовідносинах як результат міждисциплінарних досліджень, де кримінальна процесуальна діяльність розглядається: а) як вид правоохоронної діяльності (В. Г. Фатхутдінов); б) як частина правосуддя, яке має своє наукове підґрунтя - «філософію правосуддя» (В. С. Бігун); в) в умовах євроінтеграції України в ЄС (С. Г. Попеляєв) [13, с. 230].

Тобто О. М. Дуфенюк констатує, що гуманізація кримінального процесуального законодавства не була предметом жодного комплексного ґрунтового дослідження. Проблеми гуманізму в кримінальному провадженні та гуманізації кримінального процесу лише фрагментарно (частково) висвітлювалися в науковій літературі як елемент більш загального комплексного дослідження.

Дослідивши історію виникнення терміну «гуманізм» в кримінальному процесуальному праві В. В. Рожнова вказує:

- «термін “гуманізм” (або “гуманізація”) з’явився в процесуальній літературі нещодавно, хоча питання взаємовідносин держави та особи, гарантій прав особи в цих відносинах, філософські проблеми права та його моральні засади досліджувались юристами ще в XIX столітті» [14, с. 112-113];

- у період з початку 20-х і до кінця 40-х років XX століття питання гуманізму кримінальної процесуальної діяльності не розглядались;

- у період з початку 50-х років XX століття і до сьогодні в спеціальній літературі висвітлюються лише окремі аспекти гуманізму кримінальної процесуальної діяльності [14, с. 112-113].

Погоджуємось з тим, що державоцентристська концепція, яка була притаманна радянському кримінальному процесуальному праву, взагалі не оперувала поняттям «гуманізм», а тому максимум, що пропонувалося в науковій літературі того періоду, це державно-правовий механізм дотримання та реалізації прав фізичної особи в кримінальних правовідносинах.

Не погоджуємось з В. В. Рожною в тому, що вона одним періодом визначила (окреслила) і радянський етап розвитку кримінального процесуального права (з початку 50-х до кінця 80-х років XX століття), і сучасний етап розвитку кримінального процесуального права України (з початку 90-років XX століття по сьогодні). Ці два історичні етапи мають суттєві відмінності, які обов’язково слід було відобразити в науковій публікації.

Також В. В. Рожнова пропонує висновки, які заслуговують уваги з нашого боку.

По-перше, вчена наголошує: «Гуманізація кримінального процесу охоплює гуманізацію кримінального процесуального законодавства» [14, с. 112]. Ці думки потребують уточнення та додаткового пояснення, адже можна виділити декілька видів гуманізації в залежності від об’єкта, який підлягає гуманізації:

а) гуманізація кримінального процесу як виду публічно-владної діяльності, яка буде відображатись на змісті і формі здійснюваної діяльності (наприклад, будуть введені у структуру кримінального процесу додаткові етапи чи процесуальні дії, які будуть пом’якшувати примусовий вплив держави на особу, але, при цьому, не позначатись негативно на досягненні цілей та вирішенні завдань кримінального провадження, що передбачені КПК України);

б) гуманізація кримінального процесуального права як системи загальнообов’язкових правил поведінки, яка буде відображатись на змісті та способах кримінального процесуально-правового впливу (наприклад, поява та обґрунтування доцільності впровадження нових правових інститутів, які додатково забезпечують дотримання і реалізацію прав та свобод людини в кримінальних процесуальних правовідносинах);

в) гуманізація кримінального процесуального законодавства як системи нормативно-правових актів, серед яких головуюче місце посідає КПК України. Така гуманізація, на нашу думку, буде проявлятися в особливостях законодавчої техніки при нормуванні окремих положень КПК України, що стосуються забезпечення, дотримання і захисту прав людини в межах кримінального провадження (фіксація гуманістичної філософії в статтях КПК України в якості принципу, повноваження, обов’язку та ін.). Сьогодні терміни «гуманність» та «гуманізм» взагалі відсутні в статтях нормативно-правового акту, а про його

гуманістичну спрямованість можна говорити лише комплексно, тобто на основі аналізу усього загалу статей КПК України.

Тобто поняття «гуманізація кримінального процесу», «гуманізація кримінального процесуального права» та «гуманізація кримінального процесуального законодавства» за змістом тісно зв'язані між собою, але це не означає, що їх слід повністю ототожнювати. Наприклад, гуманізація кримінального процесу можлива виключно через гуманізацію кримінального процесуального законодавства, тоді як гуманізація кримінального процесуального законодавства відбувається не через гуманізацію кримінального процесу, а через зміни у свідомості суб'єктів законодавчої діяльності щодо реалізації завдань та досягнення цілей кримінального провадження. Хотілося б, щоб на ці особливості співвідношення понять і категорій кримінального процесуального права звертали увагу дослідники, які роблять перші кроки в юридичній науці.

По-друге, В. В. Рожнова наголошує: «Гуманізація кримінального процесуального законодавства має здійснюватися за певними напрямками та забезпечувати необхідний рівень демократизації відповідних правовідносин, рівень поваги, охорони та захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, з однієї сторони, та ступінь їх обмеження задля вирішення завдань кримінального провадження – з іншої» [14, с. 112].

Дійсно, гуманізація кримінального процесуального законодавства втрачає сенс свого існування у випадках, коли починає руйнівню (негативно, неефективно, суспільно шкідливо) впливати на вирішення поставлених перед кримінальним провадженням завдань та на досягнення його цілей [15, ст. 2]. Іншими словами, завдання та цілі кримінального провадження є тими критеріями, за допомогою яких можна визначити межі впровадження і реалізації гуманістичної філософії у кримінальну процесуальну діяльність, у кримінальне процесуальне право та кримінальне процесуальне законодавство.

Розглянемо більш докладно прояв гуманізму в кримінальному процесуальному законодавстві на прикладі окремих його правових інститутів.

Розвиток альтернативних (позасудових) способів врегулювання конфліктів є одним з аспектів реформування кримінального процесуального законодавства України. Особливе місце серед таких альтернативних способів займає медіація. Медіація є одним із яскравих проявів в сучасному кримінальному процесуальному законодавстві України тенденцій щодо його гуманізації, адже за своєю суттю є «посередництвом з метою укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим» [16, с. 3]. Більш того, медіація як інститут кримінального процесуального законодавства свідчить: 1) про більшу автономність учасників кримінального провадження від суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності; 2) про можливість вільного вибору між існуючими та передбаченими чинним законодавством способами вирішення спорів; 3) можливість досягнення цілей та вирішення завдань кримінального провадження оперативно, економно і з максимальним забезпеченням справедливості, як з боку його учасників, так і з боку держави.

Медіатор же, як специфічний учасник кримінальних процесуальних правовідносин, дещо змінює традиційне розуміння «процесуальних ролей» в кримінальному провадженні – «звинувачення», «захист», «арбітрування (суддівство)»

та ін. Наприклад, Н. Безхлібна зазначає: «Роль медіатора в кримінальному процесі – бути “маршалом”, тобто вести сторони вперед, просуваючись у дослідженні інтересів і пошуку варіантів вирішення» [17, с. 6].

За результатами медіації може бути укладена угода про примирення. В науковій літературі ми вже звертали увагу на те, що:

- «укладання угоди про примирення – це ні в якому разі не звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності, оскільки сторони угоди зобов’язані, крім іншого, узгоджувати міру покарання та звільнення від її відбування з випробуванням (якщо домовленості щодо такого звільнення мали місце та сторони дійшли згоди)» [18];

- «суд зобов’язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді» [18].

Також угода про примирення має особливий механізм набуття обов’язкового для виконання характеру. Якщо у кримінального суду не виникне ніяких сумнівів щодо змісту і форми укладеної угоди, то він ухвалює вирок, яким затверджує угоду та призначає винній особі міру покарання, яка була узгоджена сторонами угоди.

КПК України передбачає і наслідки невиконання угоди про примирення, адже потерпілий чи прокурор можуть звернутися до суду з клопотанням про скасування вироку, за результатами розгляду якої: а) суд скасовує вирок, яким затверджена угода; б) призначає розгляд справи в загальному порядку; в) якщо угода була ініційована на стадії досудового розслідування, то направляє матеріали провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку.

Тобто, на прикладі альтернативних (позасудових) способів врегулювання конфліктів в кримінальному провадженні було показано як загальні особливості гуманізації сучасного кримінального процесуального законодавства України, так і послідовний алгоритм механізму гуманізації мирової угоди у кримінальному провадженні, починаючи з прав учасників кримінального провадження, участі медіатора, особливостей винесення судових рішень та особливостей їх виконання.

Висновки і пропозиції. На підставі аналізу сутності і тенденцій гуманізації кримінального процесуального законодавства України були зроблені наступні висновки.

Наголошено на тому, що в наукових джерелах достатньо багато уваги приділяється підставам та напрямам гуманізації кримінального законодавства і вкрай замало публікацій в спеціальній літературі, які присвячені особливостям та загальним тенденціям гуманізації кримінального процесуального законодавства.

Зроблено висновок, що «гуманізація законодавства» є соціально-правовим явищем та процесом, який охоплює сьогодні не тільки кримінальне право, а й всі інші галузі та інститути публічного права, серед яких особливе місце посідає і кримінальне процесуальне право України.

З’ясовано, що гуманізм – це багатозначне явище, яке використовується в наступних значеннях: 1) як певний світоглядний напрямок (науковий, релігійний, ідеологічний та ін.), які можуть проявити себе не тільки на рівні ідей (у вигляді наукових концептів), а й в матеріальному світі (в результатах творчої діяльності

та ін.); 2) як процес перетворень в певній сфері суспільного життя (наприклад, гуманізація кримінальної відповідальності); 3) у вигляді особливостей взаємодії та взаємовідношення людей між собою та суб'єктів публічної влади з фізичними особами; 4) у вигляді моральних якостей людини, які часто враховуються в правотворчій і правозастосовній діяльності.

Встановлено, що гуманізація кримінального процесуального законодавства втрачає сенс свого існування у випадках, коли починає руйнівню (негативно, неефективно, суспільно шкідливо) впливати на вирішення поставлених перед кримінальним провадженням завдань та на досягнення його цілей. Тобто завдання та цілі кримінального провадження є тими критеріями, за допомогою яких можна визначити межі впровадження і реалізації гуманістичної філософії у кримінальну процесуальну діяльність, у кримінальне процесуальне право та кримінальне процесуальне законодавство.

На прикладі альтернативних (позасудових) способів врегулювання конфліктів в кримінальному провадженні було показано як загальні особливості гуманізації сучасного кримінального процесуального законодавства України, так і послідовний алгоритм механізму гуманізації мирової угоди у кримінальному провадженні, починаючи з прав учасників кримінального провадження, участі медіатора, особливостей винесення судових рішень та особливостей їх виконання.

Список використаної літератури

1. Григор'єва М. Є. Гуманізація кримінального законодавства: перспективи розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 539-541.
2. Попович В. М., Дацюк В. Б. Гуманізація кримінального законодавства України: проблеми, виклики та загрози. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 405-410.
3. Парасюк Н. М. Новий етап гуманізації кримінально-правового впливу щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі: проблема відповідності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 2 (53). С. 287-292.
4. Беспалько І. Л. Принцип гуманізму в кримінальному процесі України. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 113. С. 140-149.
5. Маляренко В. Т. *Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія*. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 512 с.
6. Шумна Л. П. Доступність і гуманність як принципи соціального обслуговування. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 27. С. 604-609. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2013_27_81
7. Донченко О. І. Прояв принципу гуманності в деяких галузях права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 42. Том 1. С. 4-8.
8. Чеботарьов С. С. Гуманізм як принцип права України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 205-210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_65_26
9. Гусарев С. Г. Гуманізм як основоположна ідея сучасного правового світогляду. С. 47-50. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63812/09-Gusarev.pdf?%20sequence=1>
10. Чабур С. В. Принципи правотворчості. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 2. С. 64-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2017_2_8.
11. Жуков С. М. Гуманізм як феномен, як світоглядний принцип нової парадигми освіти; гуманістичне виховання, становлення підростаючої особистості. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2011. Вип. 9. С. 37-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpno_2011_9_8.
12. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. Відомості Верховної Ради

- України. 2016. № 4. Ст. 43.
13. Дуфенюк О. М. Актуалізація гуманістичних цінностей у ході кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 229-233.
 14. Рожнова В. В. Гуманістичний підхід до здійснення кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. № 9-2. Том 2. С. 112-115.
 15. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
 16. Альтернативні підходи до розв'язання конфліктів: теорія і практика застосування / Уклад.: Н. Гайдук, І. Сенюта, О. Бік, Х. Терешко. Львів: ПАІС, 2007. 296 с.
 17. Безхлібна Н. Медіатор: роль, статус і відповідальність. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA012840.
 18. Миколенко О. М. Медіація як правовий інститут вирішення конфліктів (спорів) у кримінальному процесі України // *Актуальні проблеми кримінального права, кримінального процесу і криміналістики: теорія та сучасна практика: колективна монографія* / О. А. Чуваков, Т. О. Павлова, Б. М. Орловський [та ін.]; за ред. О. А. Чувакова. Одеса: Фенікс, 2022. С. 218-256.

References

1. Hryhor'yeva M. Ye. (2022). Humanizatsiya kryminal'noho zakonodavstva: perspektyvy rozvytku. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. № 11. S. 539-541 [in Ukrainian].
2. Popovych V. M., Datsyuk V. B. (2021). Humanizatsiya kryminal'noho zakonodavstva Ukrainy: problemy, vyklyky ta zahrozy. *Derzhava i pravo*. Vyp. 56. S. 405-410. [in Ukrainian].
3. Parasyuk N. M. (2023). Novyy etap humanizatsiyi kryminal'no-pravovoho vplyvu shchodo zastosuvannya pokarannya u vydi dovichnoho pozbavlennya voli: problema vidpovidnosti. *Elektronne naukove vydannya «Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo»*. № 2(53). S. 287-292. [in Ukrainian].
4. Bepal'ko I. L. (2011). Pryntsyp humanizmu v kryminal'nomu protsesi Ukrainy. *Problemy zakonnosti*. Vyp. 113. S. 140-149. [in Ukrainian].
5. Malyarenko V. T. (2005). Perebudova Kryminal'noho protsesu Ukrainy v konteksti Yevropeys'kykh standartiv: monohrafiya. Kyiv: Yurinkom Inter. 512 s. [in Ukrainian].
6. Shumna L. P. (2013). Dostupnist' i humanist' yak pryntsypy sotsial'noho obsluhovuvannya. *Aktual'ni problemy prava: teoriya i praktyka*. № 27. S. 604-609. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2013_27_81. [in Ukrainian].
7. Donchenko O. I. (2019). Proyav pryntsypu humannosti v deyakykh haluzyakh prava. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Yurysprudentsiya. № 42. Tom 1. S. 4-8. [in Ukrainian].
8. Chebotar'ov S. S. (2012). Humanizm yak pryntsyp prava Ukrainy. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*. Vyp. 65. S. 205-210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_65_26. [in Ukrainian].
9. Husaryev S. H. Humanizm yak osnovopolozhna ideya suchasnoho pravovoho svitohlyadu. S. 47-50. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63812/09-Gusarev.pdf?%20sequence=1>. [in Ukrainian].
10. Chabur S. V. (2017). Pryntsypy pravotvorchosti. *Visnyk Chernivets'koho fakul'tetu Natsional'noho universytetu «Odes'ka yurydychna akademiya»*. Vyp. 2. S. 64-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2017_2_8. [in Ukrainian].
11. Zhukov S. M. (2011). Humanizm yak fenomen, yak svitohlyadnyy pryntsyp novoyi paradyhmy osvity; humanistychnye vykhovannya, stanovlennya pidrostayuchoyi osobystosti. *Pedahohichna osvita: teoriya i praktyka*. Vyp. 9. S. 37-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2011_9_8. [in Ukrainian].
12. Pro derzhavnu sluzhbu: *Zakon Ukrainy vid 10.12.2015*. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2016. № 4. St. 43 [in Ukrainian].
13. Dufenyuk O. M. (2014). Aktualizatsiya humanistychnykh tsinnostey u khodi kryminal'noho provadzhennya. *Pravo i suspil'stvo*. № 1. S. 229-233 [in Ukrainian].
14. Rozhnova V. V. (2014). Humanistychnyy pidkhid do zdiysnennya kryminal'noho provadzhennya. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.:

- Yurysprudentsiya. № 9-2. Tom 2. S. 112-115 [in Ukrainian].
15. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. St. 88 [in Ukrainian].
 16. Al'ternatyvni pidkhody do rozv'yazannya konfliktiv: teoriya i praktyka zastosuvannya (2007). / Uklad.: N. Hayduk, I. Senyuta, O. Bik, Kh. Tereshko. L'viv: PAIS. 296 s. [in Ukrainian].
 17. Bezkhlibna N. Mediator: rol', status i vidpovidal'nist'. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA012840. [in Ukrainian].
 18. Mykolenko O. M. (2022). Mediatsiya yak pravovyy instytut vyrishennya konfliktiv (sporiv) u kryminal'nomu protsesi Ukrainy // Aktual'ni problemy kryminal'noho prava, kryminal'noho protsesu i kryminalistyky: teoriya ta suchasna praktyka: kolektyvna monohrafiya / O. A. Chuvakov, T. O. Pavlova, B. M. Orlovs'kyi [ta in.]; za red. O. A. Chuvakova. Odesa: Feniks. S. 218-256. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.03.2025 р.

O. M. Mykolenko, Doctor of Juridical Sciences, Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
24/26 Frantsuzkyi Blvd, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: mikolenkoalena@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2080-413X>

THE ESSENCE AND TRENDS OF HUMANIZATION OF THE CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE AND ITS INSTITUTIONS

Summary

The article reveals the essence and general trends of humanization of criminal procedural legislation and its institutions. It is emphasized that in scientific sources, quite a lot of attention is paid to the grounds and directions of humanization of criminal legislation and there are very few publications in the special literature devoted to the features and general trends of humanization of criminal procedural legislation. It is concluded that “humanization of legislation” is a socio-legal phenomenon and a process that today covers not only criminal law, but also all other branches and institutions of public law, among which the criminal procedural law of Ukraine occupies a special place. It is found out that humanism is a multifaceted phenomenon that is used in the following meanings: 1) as a certain worldview (scientific, religious, ideological, etc.), which can manifest itself not only at the level of ideas (in the form of scientific concepts), but also in the material world (in the results of creative activity, etc.); 2) as a process of transformation in a certain sphere of social life (for example, humanization of criminal liability); 3) in the form of features of interaction and mutual relations of people among themselves and of subjects of public authority with individuals; 4) in the form of moral qualities of a person, which are often taken into account in law-making and law enforcement activities. It is proved that the concepts of “humanization of the criminal process”, “humanization of criminal procedural law” and “humanization of criminal procedural legislation” are closely related in content, but this does not mean that they should be completely identified. It has been established that the humanization of criminal procedural legislation loses the meaning of its existence in cases when it begins to have a destructive (negative, ineffective, socially harmful) effect on the solution of the tasks set for criminal proceedings and on the achievement of its goals. That is, the tasks and goals of criminal proceedings are the criteria by which one can determine the boundaries of the introduction and implementation of humanistic philosophy in criminal procedural activity, in criminal procedural law and criminal procedural legislation. Using the example of the institute of alternative (extrajudicial) methods of conflict resolution in criminal proceed-

ings, the features of the humanization of modern criminal procedural legislation of Ukraine and its individual legal institutions - the institute of mediation, participants in criminal proceedings, amicable agreements, court decisions, etc. are revealed.

Keywords: humanization, process, judicial proceedings, judge, court decision, mediation, alternative (out-of-court) method of conflict resolution, criminal proceedings, participants in criminal proceedings, settlement agreement, criminal procedural legislation.